

به نام خدا
مطالعات نهم
سوالات خط به خط
درس ۱۲
تهیه و تنظیم: بهمنی
شهرستان میاندوآب
استان آذربایجان غربی

در جست و جوی پیشرفت و رهایی از سلطه خارجی

۱- شکست های سیاسی و نظامی از روسیه و انگلیس در دوره قاجار چه نتایجی داشت؟

شکست های نظامی و سیاسی از روسیه و انگلستان استعمارگر در دوره قاجار نتایج زیان باری برای کشور ما داشت، اما ایرانیان را بیش از پیش متوجه ارزش علم کرد و توانمندی های صنعتی اروپاییان را آشکار ساخت. به علاوه برخی از سیاستمداران، اندیشمندان و عالمان دینی برای پیشرفت ایران به چاره جویی پرداختند و برای حفظ استقلال و پیشرفت کشور خود کارهایی انجام دادند.

۲- چرا عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی شاه) به فکر نوسازی و اصلاح کشور افتاد؟ تلاش برای نوسازی و اصلاح امور کشور

عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه و فرمانده لشکر ایران در جریان جنگ با روسیه، متوجه تأثیر علم و صنعت بر پیشرفت های نظامی آن کشور و دیگر کشورهای اروپایی شد. عباس میرزا یکی از نقاط قوت روس ها را در جنگ، برخورداری آنها از دانش و تجهیزات پیشرفته نظامی می دانست. او به این نتیجه رسید که تا تغییراتی در جهت پیشرفت های علمی و صنعتی در ایران ایجاد نشود، تعداد زیاد سپاهیان ایران و دلاوری و فداکاری های آنها، برای پیروزی کافی نیست.

۳- اقدامات عباس میرزا برای پیشرفت کشور چه بود؟
به گمان عباس میرزا، یکی از اقدامات لازم برای پیشرفت ایران، فرستادن افرادی به انگلستان برای فراگیری علوم و فنون جدید بود. این افراد برای تحصیل در رشته های فنی، نظامی و پزشکی به اروپا رفتند و به تدریج زمینه آشنایی با دستاوردهای کشورهای اروپایی را فراهم آوردند. عباس میرزا همچنین برای آگاهی از اوضاع کشورهای اروپایی، دستور داد کتاب هایی را در موضوع تاریخ آن کشورها به فارسی ترجمه کنند. در آن دوره صنعت چاپ تازه به ایران راه یافته بود. عباس میرزا در آستانه لشکرکشی برای دفاع از هرات که به اشغال انگلیس متجاوز درآمده بود، به طرز مشکوکی، از دنیا رفت.

۴- پس از مرگ عباس میرزا چه کسی ولیعهد فتحعلی شاه شد؟
محمد میرزا - را به ولیعهدی برگزید.

عباس میرزا

عباس میرزا در نامه ای به وزیر خارجه فتحعلی شاه می نویسد:
«والله! بالله! روس این قدر قوی نیست که مردم شهرت می دهند. به خدا، اگر کار به قاعده و رویه [نظم] شود و اسباب [مقدمات] کار به وقت برسد، چاره [مقابله با] آنها به فضل الله صعوبت [سختی] ندارد. پارسال کم مانده بود [شهر] تفلیس را خالی کنند و از [شهرهای] باکو و قبه در روند».

یکی از اعضای سفارت انگلیس در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه نیز می گوید: «فتوحات فرماندهان روس بیشتر ناشی از سستی شاه و نارضامندی اتباعش بود نه از برکت فنون جنگی و یا هنرنمایی یا از جهت فعالیت فوق العاده آنها»

۴- صنعت چاپ در کدام دوره به ایران راه یافت؟ دوره قاجاریه

فعالیت ۲) نه خیر چون هیچ دشمنی تجربه ها و مهارت های خود را در اختیار رقیب خود قرار نمی دهد بلکه به فکر توطئه در آن کشور خواهد افتاد تا منافعی به سود خود کسب کند.

فعالیت

۱- چرا عباس میرزا به فکر نوسازی و اصلاح کشور افتاد؟ جواب سوال ۲ متن درس

۲- فکر می کنید اگر یک کشور از دشمن خود درخواست کمک کند، دشمن تمام تجربه ها و دانش مورد نیاز برای اصلاح یا پیشرفت آن کشور را در اختیارش قرار می دهد؟ چرا؟

۳- به نظر شما، چرا اگر کشوری به سلاح علم و دانش مجهز نباشد، نمی تواند قوی شود و در مقابل دشمنانش، مقتدرانه بایستد؟

فعالیت ۳) چون کشورهای قدرتمند به وسیله این دو سلاح بر کشورهایی که فاقد آن هستند تسلط پیدا می کنند.

میرزا تقی خان امیرکبیر یکی دیگر از کسانی بود که در دوره قاجار، کارهای جدی و مؤثری برای نوسازی و اصلاح امور ایران

انجام داد. ناصرالدین شاه در ابتدای سلطنتش، امیرکبیر را به صدراعظمی منصوب کرد و در اداره کشور به او اختیار کامل داد.

۷- زمانی که امیرکبیر به صدراعظمی رسید حکومت قاجار گرفتار چه مشکلاتی بود؟

زمان، حکومت قاجار با مشکلات بزرگی از قبیل شورش در ایالت ها، دخالت های خارجی، بی نظمی و اختلال امور کشوری و لشکری و خالی بودن خزانه روبه رو بود.

۹- انگیزه و اهداف امیرکبیر از اقدامات اصلاحی چه بود؟

۹) امیرکبیر پس از برقرار کردن امنیت و آرامش، اقداماتی را برای نوسازی تشکیلات حکومتی و مبارزه با مفاسد اداری و اقتصادی آغاز کرد.

۱۰- مهم ترین اقدامات امیرکبیر چه بود؟

۱۱) او که فرستادن دانشجویان به اروپا را کافی نمی دانست، تصمیم گرفت یکی از اقدامات امیرکبیر، تأسیس مدرسه دارالفنون بود.

۱۰- قسمت الف) مدرسه ای به سبک مدرسه های جدید در ایران تأسیس کند تا تعداد بیشتری از ایرانیان علوم و فنون جدید را بیاموزند. او همچنین معلمانی را از کشورهای جز روسیه و انگلیس استعمارگر (مثلاً از اتریش) برای تدریس در مدرسه دارالفنون استخدام کرد.

مدتی پس از برکناری امیرکبیر و چند روز پیش از قتل او شروع به کار کرد.

امیرکبیر

ناصرالدین شاه قاجار

۱۲- چرا ناصرالدین شاه دستور قتل امیرکبیر را صادر کرد؟

۱۲) سرانجام، ناصرالدین شاه که با حدود ۵۰ سال حکومت ضعیف خود، عامل عقب ماندگی کشور شده بود، تحت تأثیر برخی

توطئه چینی ها، دستور قتل امیرکبیر را داد و ایران را از خدمات ارزشمند او محروم کرد.

فعالیت ۴-ب) چون این دو کشور سابقه استعمار در ایران را داشتند و ممکن بود با آموزش های خود کشور را به سمت وابستگی سوق دهند

○ فعالیت

۴- الف) انگیزه و اهداف امیرکبیر از اقدامات اصلاحی چه بود؟ **جواب سوال ۹ متن درس**

ب) شما کدام یک از اصلاحگری های امیرکبیر را مؤثرتر می دانید؟ اگر شما جای امیرکبیر بودید، چه کارهایی برای پیشرفت ایران در آن زمان می کردید؟ **بر عهده دانش آموز**

پ) به نظر شما، چرا امیرکبیر بر استخدام نکردن معلمان و استادان روسی و انگلیسی در مدرسه دارالفنون، اصرار می کرد؟

۵- چند مورد از اقدامات امیرکبیر را در زمینه رواج عدالت و پیشرفت علمی و فرهنگی بنویسید.

۶- به نظر شما با توجه به اصلاحات امیرکبیر، چرا شاهزادگان و درباریان قاجار و عوامل وابسته خارجی برای برکناری و

قتل امیرکبیر توطئه کردند؟

۶- چون امیر کبیر جلوی ریخت و پاش و سودجویی های آنها را گرفته بود و دست آنها را از غارت و چپاول بیت المال کوتاه کرده بود

گسترش مدرسه های جدید: ایران مهد برخی مراکز علمی بزرگ (همچون نظامیه ها و دانشگاه های مشهور مانند جندی شاپور) در

طول تاریخ بوده و علوم و فنون متعددی مخصوصاً در زمان اوج تمدن اسلامی، به دست مسلمانان ایرانی و غیرایرانی تولید شده است. آشنایی اروپاییان با این گنجینه تمدنی که غالباً به زبان های فارسی یا عربی نگاشته شده بود، یکی از عوامل رشد علمی و صنعتی آنها پس از قرن ۱۵ به شمار می رود. این درحالی است که ایران به ویژه در دوره قاجار، به دلایل مختلفی از جمله نالایق بودن برخی حاکمان، شاهد کندی و توقف رشد و نوآوری های علمی بود.

در دوره قاجار، نگاه برخی حاکمان داخلی و روشنفکران به پیشرفت های کشورهای اروپایی دوخته شده بود. از سوی دیگر، برخی از

کشورهای استعمارگر نیز به دلیل منافع خود، درصدد تغییر روش های تعلیم و تربیت در ایران بودند تا بتوانند نسل آینده ایران را مطابق با برنامه های خود تربیت کنند. در چنین فضایی و پس از آشنایی با پیشرفت های ایجاد شده در اروپا، برخی افراد مانند **میرزا حسن رشدیه** تصمیم گرفتند تا

مدارس جدیدی در ایران بر اساس روش های جدید تعلیم و تربیت عمومی، تأسیس کنند. بعضی از این مدارس تازه تأسیس شده، متناسب با فرهنگ اروپاییان ساخته شده بود و تفاوت های جدی با سبک و فرهنگ تعلیم و تربیت در ایران اسلامی داشت.

عکسی از کلاس مدارس جدید در دوره قاجار

در مدارس جدید، دانش آموزان در دوره ابتدایی درس هایی از قبیل قرآن، شرعیات، فارسی، دیکته، حساب، نصاب (مقدمه زبان عربی) و هندسه می آموختند. در دوره متوسطه نیز همین دروس به اضافه فیزیک، شیمی، ریاضی، جبر، مثلثات، طب، زبان فرانسه، تاریخ و جغرافیا توسط معلمان که اغلب فارغ التحصیل دارالفنون و یا تحصیل کرده اروپا بودند، تدریس می شدند.

عکسی از مکتب خانه ای در اصفهان، در دوره قاجار

در مکتب خانه، شاگردان پس از آموختن الفبای عربی به روخوانی قرآن می پرداختند. سپس کتاب های گلستان و بوستان سعدی و دیگر آثار ادبی و تاریخی را می خواندند و نوشتن را می آموختند. مکتب دار، اصول و فروع دین و احکام دینی و همچنین آداب زندگی را نیز به کودکان یاد می داد.

فعالیت ۵) امور قضایی - توجه به برقراری عدالت و رعایت حقوق مردم- احترام به حقوق اقلیت های دینی- توسعه چاپخانه ها- انتشار روزنامه وقایع اتفاقیه و...

۱۴- کشورهای روسیه و انگلیس چه امتیازاتی را در دوره قاجار به دست آوردند؟ مبارزه با نفوذ و سلطه اقتصادی بیگانگان

کشورهای استعمارگر روسیه و انگلستان علاوه بر اینکه بخش‌های پهناوری از خاک ایران را از آن جدا کردند، برای نفوذ اقتصادی در کشور ما به رقابت پرداختند. آنها در دوره ناصرالدین شاه به امتیازهای اقتصادی * مهمی مانند تأسیس بانک، استخراج معادن نفت، بهره‌برداری از جنگل و شیلات در ایران دست یافتند. صنعت و بازرگانی کشور ما با واگذاری این امتیازها آسیب‌های فراوانی دید. شرکت‌های بازرگانی خارجی که به دنبال بازارهای مصرف جدید بودند، در بیشتر شهرهای ایران شعبه‌هایی تأسیس کردند و به خرید و فروش مشغول شدند. این شرکت‌ها معمولاً کالاهای اروپایی را بدون پرداخت حقوق گمرکی و یا با حقوق گمرکی بسیار ناچیزی وارد کشور می‌کردند. تولیدکنندگان و بازرگانان ایرانی چون نمی‌توانستند با این شرکت‌ها رقابت کنند، روز به روز ضعیف‌تر و دچار ورشکستگی شدند. فعالیت شماره ۳ به کار بیندیم را انجام دهید.

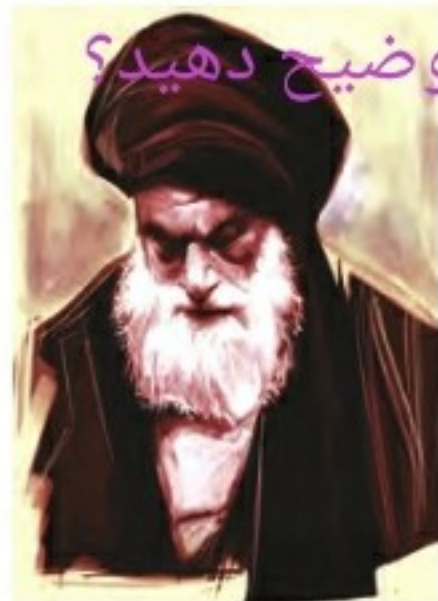
امتیازهای واگذار شده به روس‌ها	امتیازهای واگذار شده به انگلیسی‌ها
۱- شیلات شمال، ۲- بانک استقراضی روس، ۳- تشکیل نیروی قزاق، ۴- احداث راه شوسه بین انزلی و قزوین، ۵- قرارداد گمرکی	۱- احداث تلگراف، ۲- روتر: بهره‌برداری از جنگل‌ها و منابع و معادن ایران به جز طلا و نقره، ۳- کشتی‌رانی در کارون، ۴- بخت‌آزمایی (لاتاری)، ۵- تأسیس بانک شاهنشاهی، ۶- خرید و فروش انحصاری توتون و تنباکو، ۷- داری: استخراج معادن نفت

یکی از شخصیت‌های مذهبی که نقش مؤثری در بیداری مردم ایران و دیگر مسلمانان جهان داشت، سید جمال‌الدین اسدآبادی بود. سید جمال از فقر و عقب‌ماندگی کشورهای مسلمان و دخالت بیگانگان در امور مسلمانان رنج می‌برد و تلاش زیادی کرد که ملت‌های مسلمان را در برابر استبداد داخلی و استعمار خارجی بسیج کند. از جمله اقداماتی که برای بیداری امت اسلامی انجام داد، انتشار روزنامه عروة الوثقی بود.

۱۶- چرا در دوره قاجار مردم ایران با واگذاری امتیازات اقتصادی به بیگانگان مخالف بودند؟
۱۶) مردم مسلمان ایران می‌دانستند که واگذاری امتیازهای اقتصادی به روسیه و انگلستان موجب تسلط هرچه بیشتر بیگانگان بر منابع ثروت و بازار کشورشان می‌شود. بنابراین، با واگذاری برخی از این امتیازها، مخالفت کردند. روحانیون که از گروه‌های آگاه مورد احترام و اعتماد جامعه ایران در عصر قاجار بودند، رهبری اعتراض‌ها را به عهده داشتند.

۱۷- دلیل اصلی شکل‌گیری نهضت تنباکو چه بود؟
نهضت * تنباکو: نهضت تنباکو یکی از گسترده‌ترین جنبش‌های اجتماعی بود که در اعتراض به واگذاری امتیازهای اقتصادی

به بیگانگان شکل گرفت. ۱۷- امتیاز تالبوت (انحصار توتون و تنباکو) را توضیح دهید؟

۱۸) در دوره ناصرالدین شاه، توتون و تنباکو از عمده‌ترین محصولات کشاورزی ایران بود. در آن زمان یک نفر انگلیسی به نام تالبوت با پرداخت رشوه به درباریان، امتیاز انحصاری خرید و فروش توتون و تنباکوی ایران را به مدت پنجاه سال به دست آورد. براساس این امتیاز، ایرانیان نمی‌توانستند محصول توتون و تنباکوی خود را به کسی غیر از او بفروشند. در مقابل، تالبوت نیز تعهد کرده بود که هر سال ۱۵۰۰۰ لیره انگلیس به همراه یک چهارم سود سالانه خود را به حکومت ایران پرداخت کند. ۱۸)

مردم و به ویژه بازرگانان با آگاهی از نتایج زیان‌بار اقتصادی این امتیاز، در شهرهای مختلف شروع به اعتراض آیت‌الله میرزا حسن شیرازی و مخالفت کردند. روحانیان در صف مقدم این اعتراض قرار گرفتند و خواهان لغو امتیاز تنباکو شدند. ناصرالدین شاه به خواسته مخالفان اعتنایی نکرد و آیت‌الله میرزا حسن شیرازی، مرجع تقلید شیعیان در سامرا، در حمایت از نهضت، استفاده از توتون و تنباکو را حرام اعلام کرد. این حکم شرعی سبب شد که مردم و حتی کارکنان کاخ ناصرالدین شاه، قلیان‌ها را بشکنند و از مصرف توتون و تنباکو خودداری کنند. با اوج گرفتن نهضت، ناصرالدین شاه مجبور شد امتیاز را لغو کند و غرامت و خسارت نیز به تالبوت پرداخت کرد. نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی

۱۹- کدام مرجع تقلید در حمایت از نهضت تنباکو استفاده از توتون و تنباکو را حرام اعلام کرد؟
۱۹) آیت‌الله میرزا حسن شیرازی، مرجع تقلید شیعیان در سامرا، در حمایت از نهضت، استفاده از توتون و تنباکو را حرام اعلام کرد. این حکم شرعی سبب شد که مردم و حتی کارکنان کاخ ناصرالدین شاه، قلیان‌ها را بشکنند و از مصرف توتون و تنباکو خودداری کنند. با اوج گرفتن نهضت، ناصرالدین شاه مجبور شد امتیاز را لغو کند و غرامت و خسارت نیز به تالبوت پرداخت کرد. نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران برای رهایی از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود و پیروزی آن حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد. ۲۰- موفقیت نهضت تنباکو از نظر سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی داشت؟
۲۰) از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود و پیروزی آن حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد.

فعالیت

۷- الف) دلیل اصلی شکل گیری نهضت تنباکو چه بود؟ **جواب سوال ۱۷ متن درس**
 ب) موفقیت نهضت تنباکو از نظر سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی داشت؟ **جواب سوال ۲۰ متن درس**

از طهران به اصفهان

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

بر حسب امر قَدَر قَدَر بندگان اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی روحنا و روح العالمین فداه ابلاغ می شود. بنا به مرحمت و رأفت همایونی نسبت به عموم ممالک محروسه بعد از اینکه معلوم شد که عمل انحصار تنباکو و منوایل آن بر عموم اهالی قدری شاق است و از خاکپای اقدس همایون مستدعی معافی و موقوفی آن شدند برای آسایش خاطر عموم اهالی و رعایا و تکمیل مزید دعاگویی وجود مبارک این انحصار را در تمام ممالک محروسه ایران از امروز موقوف و متروک فرمودند و ضرر و خسارت کمپانی را از مَمَر دیگری معین و مقرر خواهند فرمود که به مرور به کمپانی پرداخته خواهد شد. از تاریخ این تلگراف به بعد عموم اهالی از علما و اعیان و تجار و عموم اطلاع می دهد که تنباکو و توتون و عموم اجناس دخانیه خودشان را به هر کس و به هر قیمت و هر نحو که میل خودشان باشد بیع و شری نمایند و ابتدا به مأمورین و کسان اداره دخانیه اگرچه رئیس آنها یقیناً اطلاع داده است شما هم اطلاع بدهید که حکم از این قرار است و ضمناً به موجب امر همایونی روحنا فدا تأکید می شود مبادا نسبت به مأمورین آنها خلاف قاعده و خلاف احترامی شود که موجب تنبیه و سیاست شدید خواهد شد. مردم هم خودشان را از این زحمت و تحمیل آسوده دانسته به دعاگویی وجود مسعود همایونی و به شکرگزاری مراحم کامله همایون خسروانه بیفزایند و بعضی حرکات جاهلانه را به کلی موقوف نمایند و عرایض شکرانه علمای اعلام به خاکپای مبارک برسند. به تاریخ ۱۷ شهر جمادی الاولی ۱۳۰۹ امین السلطان [صدراعظم]

فرمان لغو امتیاز توتون و تنباکو

واژگان سند

قَدَر قَدَر : بلند مرتبه
 ممالک محروسه : سرزمین های حفاظت و حراست شده یک پادشاه
 شاق : کار دشوار و سخت
 مستدعی : درخواست شده
 منوایل : انحصاری
 معافی : عفو کردن، لغو کردن
 موقوفی : بازداشتن، لغو کردن
 مَمَر : محل درآمد
 بیع و شری : خرید و فروش

فعالیت

۸- با راهنمایی دبیر خود متن سند را در کلاس بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید :
 الف) فرمان لغو امتیاز توتون و تنباکو توسط چه کسی صادر و توسط چه کسی به مردم ابلاغ شد؟
 ب) فکر می کنید چرا در این فرمان، هیچ اشاره ای به اشتباه شاه و حکومت در انعقاد اولیه قرارداد با استعمارگران نشده است و بلکه در مقابل، لغو آن به لطف و مرحمت شاه نسبت داده شده است؟
 پ) در کدام قسمت های فرمان، می توانید تکبر و خودخواهی شاهانه را ببینید؟ آیا فکر نمی کنید که یکی از عوامل پیشرفت نکردن ایران در گذشته، وجود چنین حکومت و شاهانی بوده است؟ **بر عهده دانش آموز**
 ت) وقتی متن این سند را می خوانید چه نکته هایی شما را بیشتر به فکر و می دارد یا توجه شما را جلب می کند؟ **بر عهده دانش آموز**

ناصرالدین شاه - امین السلطان

چون ناصرالدین شاه فرد دیکتاتور و خود خواهی بود